
UDK 811.163.6'373.613=112.2:004.912

Simona Štavbar

Maribor

O SLOVARSKEM DELU MONOGRAFIJE HILDEGARD STRIEDTER TEMPS *DEUTSCHE LEHNWÖRTER IM SLOVENISCHEN*

V prispevku je predstavljen pilotni projekt digitalizacije slovarjev prevzetih besed, ki vključuje tudi slovarski del monografije *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* avtorice Hildegard Striedter-Temps. Opisane so značilnosti tiskanega slovarskega dela monografije. Slovar ima specifično sestavo, in sicer gre za kompilacijo sekundarnih virov, navedenih in organiziranih v slovarskih člankih, avtoričin prispevek pa je predvsem v komentiranju jezikovnih podatkov in v popravkih napačnih etimoloških in drugih razlag ter navedb določenih avtorjev. Na kratko je opisano tudi tehnično ozadje digitalizacije portala z ročno delno digitalizacijo seznama besed navedenega slovarja.

Ključne besede: slovaropisje, prevzete besede, etimologija, obrnjeni slovar, digitalizacija

The article describes the pilot project of digitalization of loanword dictionaries that includes the digitalization of the dictionary part of the monograph *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* by Hildegard Striedter-Temps. It describes the characteristics of the printed dictionary part of the monograph. The dictionary has a specific composition as it is a compilation of secondary sources that are included and organized in dictionary entries. The author's contribution is mainly in commenting on the language data and correcting erroneous etymological and other explanations by other authors. The article briefly describes the technical background of the digitalization process which included partial manual digitalization of the dictionary list of lemmata.

Key words: lexicography, loanwords, etymology, reverse dictionary, digitalization

1 O pilotnem projektu, slovarjih prevzetih besed in njihovi vključitvi v portal

Cilj pilotnega projekta, ki je potekal v letih 2011/2012 na Inštitutu za nemški jezik v Mannheimu, je bila izdelava spletnega portala¹ z vključitvijo treh slovarjev nemških prevzetih besed² v slovanske jezike, med njimi tudi slovarskega dela monografije *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (Striedter-Temps 1963), ki je slovenskem prostoru pogosto sekundarni vir diahronim raziskavam predvsem s področij etimo-

---

¹ Portal *LEHNWORTPORTAL DEUTSCH* je dostopen na spletni povezavi <http://lwp.ids-mannheim.de/>.

² ENGELBERG (2010: 639) navaja, da bi obrnjeni slovar prevzetih besed lahko omogočal opis procesov prevzemanja v preteklosti, sledil veriženju procesov prevzemanja iz izvirnega jezika v ciljni jezik, dokumentiral vmesne stopnje in zajel fonološke, morfosintaktične in semantične spremembe, ki so vplivale na lekseme izvirnega jezika.

logije, onomastike in dialektologije.³ Slovarji so na tem portalu predstavljeni samostojno, a so med seboj tudi povezani, kar omogoča, da je prek kompleksnih iskalnih kriterijev možno dostopati do vseh integriranih slovarjev, torej do podatkov, kot so

- prehajanje posameznih nemških leksemov v različne slovanske jezike,
- vseh prevzetih besed v določenem zgodovinskem obdobju in geografskem prostoru,
- vseh nemških prevzetih besed v slovanskih jezikih z določenimi značilnostmi (besedna vrsta idr.) (MEYER, ENGELBERG 2011: 169).

Portal trenutno vključuje slovar prevzetih besed v poljščino *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache* (Vinzenz, Hentschel 2010), slovar prevzetih besed v češinsko narečje poljščine *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Teschener Dialekt des Polnischen* (Menzel, Hentschel 2005) in slovarski del monografije *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (Striedter-Temps 1963). Oba poljska slovarja⁴ sta bila že predhodno dostopna na spletu, monografija Striedter-Temps pa je bila le v tiskani obliki, zato je bilo treba slovarski del monografije najprej digitalizirati, da je lahko postal dostopen in uporaben za kompleksne iskalne možnosti.

Omenjeni internetni portal predstavlja nov tip večjezičnega elektronskega vira, pri katerem so navedeni slovarji prevzetih besed združeni v »obrnjeni slovar prevzetih besed« jezika dajalca. Tak vir prevzetih besed ne predstavlja z vidika jezika prejemnika, kot je bila praksa doslej, temveč iz perspektive jezika dajalca, torej nemščine. Portal kot celota s tem uresničuje koncept novega tipa slovarja, kar predhodno navaja že Wiegand (2001), ki govori v tem kontekstu o aktivnih dvostranskih jezikovnostičnih slovarjih. Več o slovarskih strukturah jezikovnostičnih slovarjev pa lahko preberemo tudi v članku *Wörterbuchstrukturen in Sprachkontaktwörterbüchern* (Meyer, Rovere 2006).

Poleg raziskav o jezikovno-tipoloških domnevah o besedišču in glasovnih prilagoditvenih procesih želi portal omogočiti ugotavljanje povezav med jezikovnimi in družbenozgodovinskimi procesi v vzhodnoevropskem prostoru, ki so prek posameznih, torej ločenih slovarjev, težje ugotovljivi.

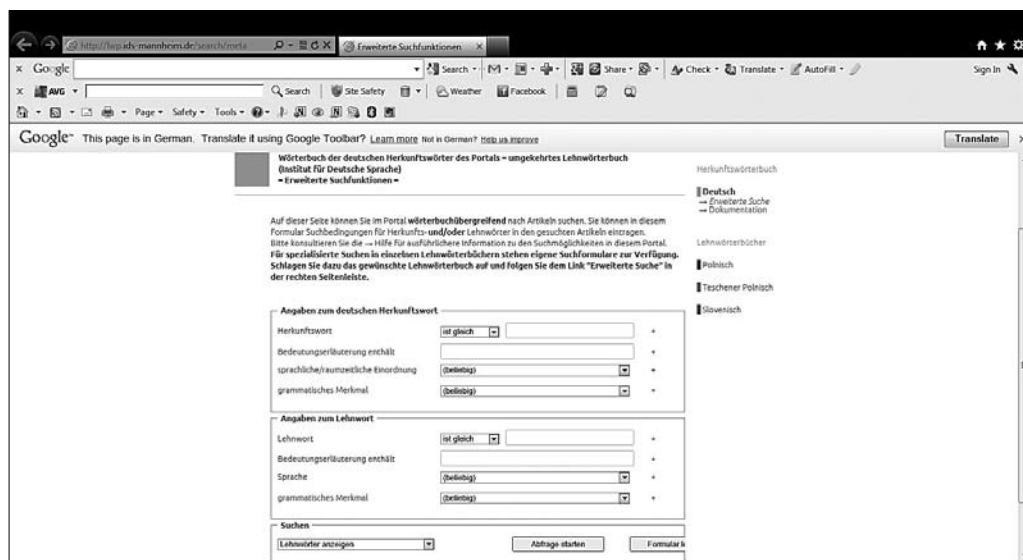
Zaradi različnih možnosti dostopanja oz. iskanja podatkov je portal namenjen strokovnjakom in laikom. Laikom je na voljo preprost način iskanja prek seznama iztočnic, strokovnjaki pa lahko do podatkov dostopajo prek kompleksnejših iskalnih kriterijev.

³ Slovar je sekundarni vir monografij in študij ter slovarjev avtoric in avtorjev Premk (2011), Šekli (2008), Koletnik (2008), Cossutta (2007) idr. V članku *Slovenski jezik se predstavi* ga med slovarji navaja tudi TOPORIŠIČ (2008: 395).

⁴ *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache* je dosegljiv na spletni povezavi <http://diglib.bis.uni-oldenburg.de/bis-verlag/wdpl/>, *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Teschener Dialekt des Polnischen* pa na povezavi <http://www.bkge.de/14451.html>.

Slika 1: Ponazoritev vmesniške podobe pri iskanju prek seznama iztočnic (na spletu).

Slika 2: Ponazoritev vmesniške podobe za iskanje po kompleksnejših kriterijih (na spletu).

Portal ne bo podpora le filološkim, interpretativnim posameznim študijam besedja, temveč bo omogočal tudi iskanje odgovorov na specifična, tudi kvantitativna vprašanja, in sicer o

- povezavi med določenimi tipi družbeno-kulturnega razvoja (migracije, tehnični razvoj itd.) in časovnim potekom prevzemanja posameznih leksemov (hitro ali postopno prevzemanje),
- življenjski dobi prevzetih besed,
- veriženju procesov prevzemanja (nemščina > poljščina > beloruščina > ruščina) v povezavi z onomaziološkimi in kvantitativnimi dejavniki ter
- o tem, ali posamezne fonološke, morfološke oz. semantične lastnosti nemških leksemov posebej ugodno vplivajo na prevzemanje. (MEYER, ENGELBERG 2011: 169–70).

2 O nekaterih značilnostih slovarskega dela monografije *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*⁵ ter o uvodu, gradivnih virih in obbesedilih

O naboru iztočnic avtorica v uvodu poudarja, da namen slovarja ni popoln popis vseh nemških prevzetih besed v slovenščini.⁶ Vidimo lahko, da niso upoštewane prevzete besede iz časa pred staro visoko nemščino (pred 8. stol.) in tudi številne sodobne tujke, ki jih je slovenščina prejela prek nemščine.

V uvodu slovarja je navedeno, da razširjenosti prevzetih besed ni možno natančno geografsko opredeliti. Zato tudi zgolj prek slovarja ni mogoče ugotoviti, ali so nemške prevzete besede v hrvaščini oz. srbohrvaščini v ta jezik prišle neposredno iz nemščine ali posredno, in sicer prek slovenščine. Avtorica opozarja na povezavo s Vgl., tako je v primeru iztočnice *púšpan*, kjer navaja Vgl. kroat. *pušpan*. Ob tem velja omeniti, da je Striedter-Temps tudi avtorica dela *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* (1958). Nekatero navedbo h geografski razširjenosti je povzela po sekundarnih virih. Avtorica tudi ni navedla, v kolikšni meri so prevzete besede v času nastajanja slovarja (v 50-ih oz. 60-ih letih 20. stol.) dejansko v rabi. V uvodu je navedeno le, da bi lahko bile nekatere prevzete besede vključene v sodobni slovar ter pri tem navaja *Slovensko-nemški slovar* (Tomšič 1958), kot primere pa *fâr*, *fârovž*, *lîna* in *škôf*.

Striedter-Temps je v uvodu tudi zapisala, da zgodovinske okoliščine ne pripomorejo veliko k razlagi prevzetega gradiva, saj ni šlo za posamezne geografske in časovno dobro razmejene občasne jezikovne stike, temveč je nemško-slovenski jezikovni stik obstajal bolj ali manj kontinuirano več kot tisoč let, zato v uvodu podaja le kratek zgodovinski oris.

Gradivni viri, ki so poleg glasoslovnega dela monografije z naslovom *Lautlehre* temeljna podlaga slovarskemu delu, so navedeni takoj za uvodnim delom monografi-

⁵ Če ni navedeno drugače, so vsi primeri povzeti po Striedter-Temps (1963).

⁶ Prevzete besede so »rezultat« stika med dvema jezikoma oz. stika govorcev dveh jezikov. Običajno se v izgovorjavi, zapisu in pregibanju popolnoma prilagodijo jeziku prejemniku. Za prevzete besede ni nujno potrebno, da sta jezika v neposrednem geografskem stiku; te lahko pridejo v jezik prejemnik tudi prek potovanj, migracij itn. Prevzetih besed iz nemščine ne najdemo samo v jezikih v evropskem in ameriškem prostoru, najdemo jih lahko celo v jezikih Južnega Pacifika. O slednjem več v članku *Deutsche Lehnwörter in den Sprachen des Südpazifiks* (ENGELBERG 2006: 2–9).

je. Podatki, povzeti po teh sekundarnih virih, so neposredno ali posredno vključeni v makro- in mikrostrukturo slovarja. Med gradivne vire spadajo pomembna slovenska in tuja dela s področja etimologije, zgodovine jezika, glasoslovja, oblikoslovja, etnologije idr., vključene pa so tudi slovnice in slovarji (tako sinhroni kot diahroni), strokovne jezikoslovne revije idr.⁷

Del monografije z naslovom *Lautlehre* diahrono obravnava glasoslovne značilnosti slovenskih samoglasnikov in soglasnikov. Izhodišče za glasoslovno obravnavo je srednje visoka nemščina (znotraj te pa bavarsko-avstrijska narečja). Značilnosti posameznih razvojnih stopenj v nemškem jeziku so namreč vplivale na glasovno podobo prevzetih besed. Po avtoričinem prepričanju je tako mogoče sklepati o kvaliteti glasov srednjevisokonemške predloge, bodisi ko gre za splošni razvoj (preglasi, dvo-glasniki) ali za umestitev v posamezno narečje, v tem primeru v bavarsko-avstrijsko narečje. Določitev glasoslovnih zakonitosti omogoča natančno časovno določitev prevzema prevzete besede.

Prepotrebni navodil uporabnikom o sestavi slovarskega dela, vrsti in razporeditvi podatkov ter rabi slovarja ni, kar je značilno za starejše slovarje. Avtorica v uvodu le zapiše, da so iztočnice razvrščene abecedno. V pomoč uporabniku so kratice (*Abkürzungen*), ki so zapisane v slovarskih člankih in so pred poglavjem *Lautlehre*.

2. 1 Makrostruktura tiskanega slovarskega dela prevzetih besed

Tiskani slovarski del vsebuje okoli 1575 slovarskih člankov. Slovenske iztočnice so razvrščene strogo abecedno. Običajno je v slovarskem članku obravnavanih več iztočničnih variant. Ni navedeno in vselej razvidno, po katerih kriterijih je avtorica med variantami izbirala iztočnico.⁸ Verjetno gre za kriterij pojavljanja prevzetih besed v sekundarnih virih, ki najbolj ustreza oz. je najbližje rekonstruiranemu nemškemu etimonu.⁹ Iztočnica večinoma ni zapisana po načelih slovenskega pravopisnega standarda, temveč so pri vokalih običajno dodana diakritična znamenja, in sicer za dolžino, s čimer so označene njihove glasoslovne značilnosti.¹⁰

2.2 Mikrostruktura tiskanega slovarskega dela prevzetih besed

Mikrostruktura je predvsem v daljših slovarskih člankih diskurzivna, pri čemer z diskurzivno mikrostrukturo mislim na daljše besedilne dele (povedi) v slovarskih člankih, kot so komentarji in opombe k posameznim podatkom.¹¹ Avtorica navaja možne in verjetne procese prevzemanja, ki so velikokrat komentirani in se nanašajo na različne podatke v članku. Kljub temu je možno razbrati nanašalnost posameznih navedb. To je še toliko bolj pomembno, ker je struktura slovarskega članka zelo kompleksna, in sicer:

⁷ Pregled po posameznih naslovih oz. avtorjih na straneh od XV do XVIII.

⁸ Prim. iztočnico *bínkošti* in obiztočnične variante, ki so povzete neposredno po sekundarnem viru, *Slovensko-nemškem slovarju* (Pleteršnik 2010).

⁹ Prim. iztočnico *birfêl*.

¹⁰ Povzeto v veliki meri po sekundarnem viru, tako iztočnica *koncêrt* po *Slovensko-nemškem slovarju* (Pleteršnik 2010).

¹¹ Prim. skoraj stran dolg slovarski članek z iztočnico *kajša* ali slovarski članek z iztočnico *lêvstæk*.

1. Opisanih oz. navedenih je veliko število prostih variant, arealnih variant ali variant, ki so pogojene s procesom prevzemanja, kot tudi prevzetih besed in etimonov. Ker so pogosto navedene tudi izpeljanke, etimološki podatki nemškega etimona ter paralelni razvoj v drugih jezikih, je v posameznem slovarskem članku veliko število elementov, na katere se nanašajo določeni podatki. Pogosto je v slovarskem članku navedenih več med seboj neodvisno prevzetih oblik, vključno z variantami in izpeljankami (*cóper* idr.). V slovarskem članku *kmîn* je na ta način navedenih več kot dvajset različnih, delno rekonstruiranih leksemov. Na vsakega od teh se navezujejo podatki (o jeziku, diahrona časovna stopnja, arealna določitev, pomen itn.).
2. V tiskanih sodobnih slovarjih so podatki običajno strukturirani hierarhično. V slovarju Striedter-Temps ni tako. Tukaj je razporeditev zaradi zapletenih nanašalnih relacij precej drugačna. Številnim variantam iztočnice so dodeljeni podatki, ki so razporejeni po slovarskem članku. Čeprav je slovenska iztočnica nastavljena, ni povsem gotovo (vsaj v obstoječi elektronski obliki), ali lahko po ortografsko standardiziranem zapisu ta opravlja vlogo nadiztočnice, ki so ji podrejene druge variante.¹² Za nemške variante etimonov je to še bolj izrazito.¹³ Iz slovarskega članka zato ni možno zmeraj povsem nedvoumno rekonstruirati nemške iztočnice. Tako je v primeru iztočnice *árbati* in komentarja k etimonu »wahrscheinlich aus einer bair-öster. Form für dt. arbeiten«, pri čemer je tudi navedba dt. nenatančna, saj ne vemo, katera jezikovna stopnja je mišljena.
3. Iz navedenega je razvidno, da je kompleksnost slovarskega članka posledica kompleksnih relacijskih povezav tudi v tem, da se navedbe znotraj slovarskega članka nanašajo na več leksikalnih enot, te relacije pa so nato razporejene po besedilu in ne sledijo hierarhični strukturiranosti podatkov (prim. slovarski članek z iztočnico *kmîn*).

Dodati je še potrebno, da avtorica navaja slovnične značilnosti posameznih leksemov. Pri samostalniških leksemih navaja roditeljsko obliko, a ne vselej.¹⁴ Slovnična navedba roditeljske ednine pri samostalnikih je mestoma neenotna, in sicer je izpisana (1) ali pa okrajšana (2), kar je razvidno v primerih

- (1) *škríc, škríca* [...]
- (2) *štígľjec, -gljeca (geljca)*¹⁵ [...]

Drugače kot v primeru (2) je za nematernalnega govorca slovenščine v primeru (3) težje ugotovljivo, ali je drugo iztočnico možno rekonstruirati kot *áhkrja* (zdi se glasovno verjetnejša) ali kot *áhkerja* (zdi se glede na običajno krajšanje verjetnejša):

- (3) *áhker, -rja*¹⁶ [...]

¹² Iztočnična varianta *abarat* k iztočnici *áborat*.

¹³ Prim. iztočnico *áhker* z variantami etimona *árker, á'ker, á'gger*.

¹⁴ Prim. iztočnico *litovž*, ki je v imenovalniku, roditeljska oblika ni navedena.

¹⁵ Tukaj še metateza *štígľjeca (štígľjca)* kot varianta za obliko genitiva.

¹⁶ V nasprotju s tem je pri iztočnici *cájhen (cájhen, -hna)* razločno ponazorjeno, da gre v roditeljski ednine za redukcijo vokala.

Kadar so samostalniške iztočnice v množini, avtorica navede, da gre za imenovalnik množine, navede pa tudi spol.¹⁷ Pri množinskih samostalnikih ne navaja rodilniških oblik. Glagoli so navedeni v nedoločniku, navaja pa tudi obliko za prvo osebo ednine.¹⁸ V nekaterih primerih zapiše, da gre za dovršno oz. nedovršno obliko, kar povzame po sekundarnih virih.¹⁹ V teh primerih je podana tudi oblika za prvo osebo ednine. Pri pridevniki in prislovih navaja besedno vrsto.²⁰ Kadar ob iztočnici ne navaja slovničnih kategorij oziroma oblik, lahko izhajamo le iz tega, da sta besedna vrsta in spol nedvoumna oz. uporabniku samoumevna.

2.2.1 Primer mikrostrukture – slovarski članek k iztočnici *kmîn*

Kot primer kompleksnosti mikrostrukture slovarskega članka v tiskanem slovarju navajam slovarski članek z iztočnico *kmîn*, tj. *kumina*.

kmîn »Kümmel«; daneben: *kumîn* dass.; *kûm, kûma* dass.; *kûmen, kûmna* dass.; *kûmena* dass. (Plet. I, 414, 486f.); bei Trub.: *kumelj* dass. (Ramovš, ČZN. 10, 146); die angeführten Wörter wurden in zeitlich verschiedenen Schichten aus dem Deutschen entlehnt; die älteste Entlehnung ist *kmîn* über **kmin̄s* aus ahd. *kumîn* von lat. *cuminum* aus gr. *κόμινον* (Kluge EW. 411); *kumîn* wird zwar meist als Entlehnung aus dem Italienischen, *comino*, betrachtet (Bern. EW. I, 681, Ramovš a. a. O.), könnte aber auch etwas jüngere Entlehnung aus ahd. *kumîn* sein, als nämlich fremdes kurzes *u* nicht mehr durch reduzierten Vokal *ɔ* vertreten wurde. — *kûm* stammt aus mhd. bair. *kume, *kûme, vgl. bair.-öster. *kûmm*, älter auch *kume*, ahd. *chumi*, *chume* (s. Hauptkatalog). Aus derselben Quelle stammt auch das jüngere skr. *kîm* »Kümmel«. — *kûmen* und *kûmena* sind aus mhd. *kumîn*, *kûmîn* entlehnt. Am jüngsten ist das von Trub. gebrauchte *kumelj*, das auf ein mhd. bair. *kumel zurückgeht, bair. wegen des fehlenden Umlauts; sonst mhd. *kûmel*, ahd. *kumil*. Vgl. Bern. EW. I, 681; Vasmer EW. III, 110.

Slika 3: Slovarski članek z iztočnico *kmîn*.

V njem je ob iztočnici *kmîn* navedenih še pet iztočničnih variant, in sicer *kumîn*, *kûm*, *kûmen* in *kûmena*. Povzete so po sekundarnih virih, in sicer po Pleteršniku, Trubarju in Ramovšu. Slovarski del, ki ga avtorica zanimivo dosledno navaja kot *Wörterverzeichnis*, torej seznam besed/leksemov, temelji v pretežni meri na sekundarnih virih (na *Slovensko-nemškem slovarju* (Pleteršnik 2010) in drugih virih, kar avtorica tudi zapiše v uvodu), zato gre v veliki meri za kompilacijo virov. Avtoričin prispevek je predvsem v tem, da prek glasoslovnih značilnosti, predstavljenih in

¹⁷ Prim. iztočnico *priže*, ki je samostalnik ženskega spola v imenovalniku (Okrajšano s f. pl. in povzeto po sekundarnem viru, in sicer po *Nemško-slovenskem slovarju* (Pleteršnik 2010). Rodilniške oblike za to iztočnico ne navaja.

¹⁸ Prim. iztočnico *cijati*, -am.

¹⁹ Prim. iztočnico *klagováti*, -ûjem vb. impf.; povzeto po *Nemško-slovenskem slovarju* (Pleteršnik 2010).

²⁰ Prim. iztočnico *fraj*, ki je prislov, ter iztočnico *bârik*, ki je pridevnik, zapiše pa tudi, da oblika ni pregibna.

opisanih v razdelku *Lautelehre*, »ugotovi« etimon, določi časovne in arealne značilnosti prevzete besede itn. ter v določenih primerih izrazi dvom o ustreznosti oz. popravi napake, ki se v tej zvezi pojavljajo v sekundarnih virih oz. pri drugih avtorjih.²¹ Avtorica nikjer v slovarju in tudi v uvodu ne razloži, zakaj je prav leksem *kmîn* naveden kot iztočnica, varianta leksema *kumîn* pa kot »prosta varianta«, na kar nakazuje označba *daneben*.²² Ostale variante prevzetih besed, na katere se navezujejo podatki, so tako štiri. V slovarskem članku se iztočnici kot tudi vsem variantam sistematično pripiše pomen, ki je v tem primeru zmeraj enak (v članku označeno z *dass.* oz. *dasselbe*), in sicer *Kümmel*. Sicer so prevzete besede v slovarju velikokrat večpomenske.²³

Iztočnica in ostale variante se med seboj razlikujejo v določeni značilnosti, v navedenem primeru v tem, da so nastale pri različnih procesih prevzemanja. V poteku slovarskega članka se jim zato pripiše različen čas nastanka in/ali etimon. Etimoni so povzeti po različnih virih, veliko po slovarju *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch* (Lexer 1872–1878), a tudi po drugih, navedenih v uvodnem delu in po gradivnih virih. Avtorica v slovarskih člankih pogosto zaporedno navaja eno ali več oblik različnih diahronih stopenj za neko iztočnico. Tako navaja starovisokomemške oblike tudi takrat, ko je na podlagi nadaljnjih etimoloških razlag v članku razvidno, da je bila beseda prevzeta šele v srednje visoki nemščini (prim. *gājžla*) in obratno (prim. *lōpa*). Pregledani slovarski članki so skladni s hipotezo, da avtorica najprej navede obliko oz. oblike določene diahrone jezikovne stopnje iz časa prevzema, nato vse ostale, vendar pa tega žal nikjer ne navaja. Veliko je primerov, pri katerih k prevzeti obliki glasovno najustreznejša narečna oblika (označena z *mdal.* in navedena v fonetični transkripciji) ni prva po vrsti, temveč je najprej navedena tista, ki je najbližja »standardni« obliki, verjetno tudi kot pisno rabljena podrejena bavarsko-avstrijska (*bair.-österr.*) varianta (v primeru *kólmež*). Iz povsem praktičnih razlogov je zato v elektronskem slovarju zmeraj navedena le prva, »standardni obliki« bližja varianta.

Pri tem je pogosto navedena ali rekonstruirana tudi (1) starejša slovenska oblika, iz katere se je prevzeta beseda fonološko nadalje razvijala, tukaj **kǫminǵ*, kot tudi (2) etimon(i) k nemškemu etimonu, tukaj lat. *cumīnum*, ta pa iz gr. *χύμινον*.

Nemški etimoni so vsi v tem in preostalih člankih arealno in časovno določeni z navedbami, kot so *ahd.*, *bair.-öster.* ali *mhd.* V tej povezavi so tudi nemški etimoni navedeni kot »proste variante«, npr. *mhd.* *kumin*, *kūmin*. Proste variante imajo torej vlogo adresata kot adresanta v relaciji nanašanja.

²¹ Prim. slovarski članek z iztočnico *ârzet*, *ârzat*.

²² Ker je tudi v *Slovensko-nemškem slovarju* (Pleteršnik 2010) v slovarskem članku navedena iztočnica *kmîn*, gre v tem primeru najverjetneje za neposredno povzemanje iztočnice po sekundarnem viru.

²³ Iztočnica *cānder* pomeni 1. »der Fetzen« in 2. »der Zerlumpte«; iztočnica *mīta* pomeni 1. »Maut« in 2. »Müllergebühr«. Iztočnica *rīda* 1. »Wedung, Krümmung«, 2. »Reihe, Streifen« in 3. »Rungschemel«, iztočnica *kāmba* 1. »der gebogene Stab am Joche, der den Ochsen um den Hals gegeben wird«, 2. »eine Vorrichtung, damit Vögel zu fangen«, »die Drohne; Schlinge« »Masche«, 3. »eine Handhabe an der Tür, der Türgriff«, 4. Schließhacken, in welchen der Riegel des Schlosses schnappt« in 5. »der Kinnbacken«.

3 Tehnična zasnova portala in organizacija leksikografskih podatkov²⁴

Vsak slovarski članek zgoraj navedenega digitaliziranega slovarja prevzetih besed je shranjen v podatkovni bazi kot XML-dokument. Pri tem ne gre za besedilno predstavitev prvotne tiskane predloge, temveč je potrebna predstavitev, ki ločuje med seboj različne vrste podatkov, njihovo umeščenost in jih med seboj ustrezno poveže. V posameznem slovarju imajo vsi XML- dokumenti enako hierarhično zgradbo, ki je definirana v shemi XML. Ko uporabnik priključje slovarski članek, se s pomočjo slogovne datoteke XSLT iz dokumenta XML ustvari berljiva zaslonska ponazoritev za brskalnik.

Posebnost portala je slovar nemških prevzetih besed v slovenščino. Slovarski članki tega slovarja so na portalu prikazani kot slikovne datoteke. Vsak slovarski članek je kot slikovna datoteka (JPG) tudi shranjen v podatkovni bazi. Poleg tega so bili bistveni leksikografski podatki posameznih slovarskih člankov ročno obdelani in interno shranjeni v dokumentih XML²⁵. Ti dokumenti ne služijo za prikaz slovarskih člankov, za to so namenjene slikovne datoteke, temveč se uporabijo za ustvarjanje mreže besednih oblik, ki sega prek slovarjev. Ko uporabnik v slovenskem slovarju prevzetih besed priključje iztočnico (prek iskalnega polja ali po seznamu abecedno urejenih iztočnic, in sicer podobno kot v OWIDU), se mu najprej prikaže slika prvotnega (tiskanega) slovarskega članka.

3.1 Mreža besednih oblik portala

Zaradi neenotne strukture dokumentov XML neposredno iskanje po teh iz povsem tehničnih razlogov ni smiselno. Zato je bila za portal zasnovana podatkovna struktura, ki sega prek slovarjev in ki leksikografske podatke posameznih slovarjev omogoča v enotni podatkovni obliki ter z učinkovitimi iskalnimi možnostmi. Gre za mrežo besednih oblik tj. vseh leksemov v slovarskih člankih (iztočnic, prevzetih besed z variantami, izpeljank itn. in tudi etimonov z variantami). Med dvema besednima oblikama mreže se lahko vzpostavi povezava »... je etimon (od) ...«, »... je varianta (od) ...«. Omrežje torej vsebuje besedne oblike in povezave med posameznimi oblikami. Vsa zahtevnejša iskanja na portalu delujejo na podlagi mreže besednih oblik. Le tako je namreč možno izvesti iskanja, ki segajo prek slovarjev.

K nemškemu etimonu pripadajoča delna mreža se v obrnjenem slovarju prevzetih besed prikaže za vse nemške iztočnice v brskalniku kot interaktivna shema.

3.2 Obrnjeni slovar prevzetih besed

Obrnjeni slovar prevzetih besed ponuja potrebno leksikografsko mreženje slovarjev prevzetih besed. Slehernemu uporabniku omogoča, da ob izhodiščnih nemških besedah po vseh slovarjih išče pripadajoče prevzete besede. Nadetimoni oz. iztočni-

²⁴ Povzeto po <http://lwp.ids-mannheim.de/doc/portal/concepts> in *Interni dokument* (Meyer 2012).

²⁵ Teh XML dokumentov k posameznim slovarskim člankom se v prihodnje ne bo spreminjalo, podatkov ne dodajalo. Tudi popravljanje ali preverjanje leksikografskih podatkov ni predvideno.

ce obrnjenega slovarja prevzetih besed so, če je bilo to možno, novovisokoneške besede oz. leksemi. V slovarjih prevzetih besed so etimoni velikokrat leksemi starejših jezikovnih stopenj ali narečij. S posebej za ta namen razvitim programom se takim etimonom pripiše nadetimon. V primeru, da novovisokonemške oblike ni, se rabi srednjevisokonemška oz. spodnjemška oblika.²⁶

4 Sklep

Članek predstavi pilotni projekt digitalizacije slovarjev prevzetih besed, ki je vključeval tudi slovarski del monografije *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* avtorice Hildegard Striedter-Temps. V članku so opisane in predstavljene značilnosti tiskanega slovarskega dela monografije, in sicer značilnosti na makro- in mikrostrukturni ravni slovarja. Zgradba slednje je ponazorjena na primeru slovarskega članka z iztočnico *kmín*. Slovar ima specifično sestavo, in sicer gre za kompilacijo sekundarnih virov, navedenih in organiziranih v slovarskih člankih, avtoričin prispevek pa je predvsem v komentiranju jezikovnih podatkov in v popravkih napačnih etimoloških ter drugih razlag in navedb določenih avtorjev. Zaradi zapletene in diskurzivne strukture slovarja in pomanjkljivih navodil uporabniku slovarja, kar je značilnost predvsem starejših slovarjev, je razumevanje določenih podatkov v slovarskih člankih do določene mere oteženo. Na kratko je opisano tudi tehnično ozadje digitalizacije portala z ročno delno digitalizacijo seznama besed iz slovarja Hildegard Striedter-Temps.

VIRI IN LITERATURA

- Draga COSSUTTA, 2007: Leksikalna razslojenost v govorih Tromeje: Slovanske, romanske in germanske prvine. *Slavistična revija* 55/1–2. 261–70.
- Stefan ENGELBERG, 2006: Kaisa, Kumi, Karmoból: Deutsche Lehnwörter in den Sprachen des Südpazifiks. *Sprachreport* 22/4. 2–9.
- , 2010: An inverted loanword dictionary of German loanwords in the languages of the South Pacific. *Euralex 2010*. 639–47.
- Stefan ENGELBERG, Peter MEYER, 2011: Ein umgekehrtes Lehnwörterbuch als Internetportal und elektronische Ressource: Lexikographische und technische Grundlagen. *Multilingual Resources and Multilingual Applications: Proceedings of the Conference of the German Society for Computational Linguistics and Language Technology (GSLC) 2011*. Ur. H. Hedeland idr. Hamburg: Hamburger Zentrum für Sprachkorpora (Arbeiten zur Mehrsprachigkeit 96). 169–75.

²⁶ Velika težava je bila v tem, da moramo primerjati etimone različnih slovarjev (Ali je etimon iz srednje visoke nemščine *cech* v slovenskem slovarju prevzetih besed res popolnoma enak etimonu *Zeche* v poljskem slovarju?) in tudi vzpostaviti razmerja med etimoni (»...je izpeljanka k ...«). Potrebna je lista nemških etimono, iz katere lahko uporabnik izbira, da se mu prikažejo prevzete besede iz poljubnih jezikov k etimonu. V tem seznamu se *Zeche* ne sme prikazati več kot petkrat, ker je *Zeche* v petih slovarjih naveden kot etimon. Zato je treba kreirati novo tabelo nadiztočnic (nadetimonov) – vsebuje le besedno obliko in nedvoumno številko (ID) – in v tabelo razmerij vnesti tudi pripadnost referenčnih etimono posameznega slovarskega članka k tem nadetimonom in tudi medsebojna razmerja nadetimonov.

- , 2012: Lehnwortportal Deutsch. Mannheim: IDS Mannheim. Splet.
- Gerd HENTSCHEL, Andrzej DE VINZENZ, 2005: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Teschener Dialekt des Polnischen. Oldenburg: Bis. Splet.
- , 2010: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache: Von den Anfängen des polnischen Schrifttums bis in die Mitte des 20. Jahrhunderts. Oldenburg: Bis. Splet.
- Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Zora.
- Matthias LEXER, 1872–1878: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch (3 zv.)*. Leipzig: S. Hirzel. Splet.
- Maurice MAYER, Giovanni ROVERE, 2006: Wörterbuchstrukturen in Sprachkontaktwörterbüchern. *Lexicographica* 22. 37–55.
- Peter MEYER, 2012: *Technischer Hintergrund der manuellen teilweisen Retrogradisierung des Wörterverzeichnisses von Striedter-Temps*. (interni dokument). 1–4.
- Maks PLETERŠNIK, 2010. *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar: Spletna izdaja*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Francka PREMČ, 2011: *Vesela žetev 2*. Ljubljana: Amalietti & Amalietti.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1958: *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- , 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Matej ŠEKLI, 2008: *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- France TOMŠIČ, 1966: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: DZS.
- Jože TOPORIŠIČ, 2008: Slovenski jezik se predstavi. *Slavistična revija* 56/3. 383–98.
- Herbert Ernst WIEGAND, 2001: Sprachkontaktwörterbücher, Typen, Funktionen, Strukturen. *Theoretische und praktische Probleme der Lexikographie: 1. Internationales Kolloquium zur Wörterbuchforschung am Institut Germanicum der St. Kliment Ohridski-Universität, Sofia, 7. bis 8. Juli 2000*. Ur. I. Birgit idr. Hildesheim, Zürich, New York. 115–224.

SUMMARY

The article describes the digitalization of loanword dictionaries that includes the digitalization of the dictionary part of the monograph *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* by Hildegard Striedter-Temps. It describes the characteristics of the printed dictionary part of the monograph at the macro- and microstructural levels. The structure of the latter is illustrated by the dictionary entry of the lemma *kmîn*. The dictionary has a specific composition as it is a compilation of secondary sources that are included and organized in dictionary entries. The author's contribution is mainly in

commenting on the language data and correcting erroneous etymological and other types of explanations by other authors. Due to the complex and discursive nature of the dictionary, which is characteristic of older dictionaries, understanding data in dictionary entries can be somewhat difficult. The article also describes the technical background of the digitalization of the portal with the (manual) partial digitalization of the list of lemmata from Hildegard Striedter-Temps's dictionary.